

ASPEKTUS ÉS ESEMÉNYSZERKEZET A MAGYARBAN

OHNMACHT MAGDOLNA

1. Bevezetés

Célom elkülöníteni az aspektust az eseményszerkezettől, valamint megadni egy eseményszerkezeti osztályozást a magyarra vonatkozóan, Kiefer (2000) alapján.¹

Először megvizsgálom Kiefer aspektuális osztályozását (2. fejezet). Amellett érvelek, hogy az általa megadott aspektuális kategóriák közül kettő, a progresszív és a habituális nem illik bele a rendszerébe, mert ezeket a szintaxis hozza létre, a többi kategóriát viszont a lexikon. Ez alapján állítom, hogy a progresszív és a habituális aspektus valódi aspektuális kategória, valamint, hogy Kiefer aspektuális osztályozása tulajdonképpen eseményszerkezeti osztályozás, mert – a két említett kategóriát leszámítva – megegyezik a Vendler-féle osztályozással.

A harmadik és negyedik pontban Kiefer eseményszerkezeti osztályozását vizsgálom meg. Néhány eseménytípusáról megmutatom, hogy az általa az eseménytípusok megállapítására használt teszt alapján nem indokolt a felvételük (*megír/elér, túlél, tüsszent, portalanít*). Az eseményszerkezetek meghatározására az általa alkalmazott tesztet követem, vagyis az ige bizonyos időhatározókkal való kompatibilitásának meglétét vagy hiányát tekintem, és megadok egy újabb eseményszerkezeti osztályozást.

Az ötödik pontban a különböző eseményszerkezeti típusok elvi háttérét vizsgálom. Azt állítom, hogy a részesemények nem variálhatók tetszőlegesen, szabályosságok figyelhetők meg a különböző eseményszerkezeti típusok felépítésében. Ezek a szabályosságok a reprezentáció szintjén három olyan feltétel segítségével fogalmazhatók meg, amelyek szükségszerűen univerzális eseményszerkezeti típusokat eredményeznek.

¹ Ezúton köszönöm az ismeretlen lektor kritikai megjegyzéseit, amelyek a cikk megjelenéséhez szükséges változtatások megtételében segítségemre voltak.

2. Kiefer aspektuális rendszere

Az aspektussal foglalkozó munkák gyakori kiindulópontja Vendler aspektuális osztályozása, ami a következő aspektuális kategóriákba sorolja az igéket: *states* ‘állapotok’, *activities* ‘cselekmények’, *accomplishments* ‘teljesítmények’ és *achievements* ‘eredmények’. Kiefer a vendleri osztályokat nem aspektuális, hanem eseményszerkezeti osztályoknak tartja, amit azzal indokol, hogy a vendleri osztályok közül több azonos aspektusú (a teljesítmények és az eredmények egyaránt befejezett aspektusúak). Kiefer (2000: 276) a következőképp definiálja az aspektus fogalmát: „Az aspektus a mondatban leírt esemény belső időszerkezete.” Az események aspektuális besorolásához Kiefer a pillanatnyi–tartós, folyamatos–befejezett aspektuális oppozíciókat adja meg, az aspektuális kategóriákat az intervallumtulajdonságokkal definiálja. A Vendler-féle aspektuális osztályozás helyett az alábbi rendszert adja meg:

- állapot
- folyamat – befejezett – pillanatnyi
 - tartós
- folyamatos – nem progresszív – nem habituális
 - habituális
- progresszív

Vizsgáljuk meg, mennyiben tér el egymástól Vendler és Kiefer osztályozása. Vendler *state* kategóriájának Kiefer állapot kategóriája felel meg. Az *achievement* ‘eredmény’ kategóriának a pillanatnyi befejezett folyamat, az *accomplishment* ‘teljesítmény’ kategóriának a tartós befejezett folyamat, az *activity* ‘cselekmény’ kategóriának a nem progresszív folyamatos folyamat. Kiefer két ponton tér el a vendleri kategóriáktól. Az egyik, hogy megkülönböztet egy progresszív folyamat kategóriát, a másik az, hogy különbséget tesz habituális és nem habituális folyamat között.

2.1. A habituális folyamat mint aspektuális kategória

Azt fogom megvizsgálni, hogy indokolt-e felvenni a habituális folyamatot az aspektuális kategóriák közé. Amellett fogok érvelni, hogy Kiefer tesztjei alapján nem mutatható ki, hogy a habituális folyamat eltér minden más, általa megadott aspektuális osztálytól, mert az állapotokra jellemző tulajdonságok a habituális folyamatokra is érvényesek, vagyis Kiefer indokolatlanul különböz-

teti meg ezt a kategóriát. Továbbá azt állítom, hogy a habituális aspektus a többi, kieferi aspektuális kategóriával szemben valódi aspektus.

Kiefer szerint az állapotok a következő tulajdonságok alapján határozhatók meg: intervallumtulajdonságaikat tekintve oszthatók (1) és nem szakíthatók meg (2), nem állhatnak a *javában*, *egyre csak* határozókkal (3), nem lehet befejezetté tenni őket (4).

A habituális olvasatú folyamatok jellemzéseként a szokásszerűen ismétlődő cselekvést (ismétlődő részintervallumok) adja meg.

2.1.1. Oszthatóság

Ebben a pontban az oszthatóság szempontjából hasonlítom össze az állapotokat és habituális olvasatú folyamatokat. Az egyik tulajdonság, ami jellemző az állapotokra Kiefer meghatározása szerint, hogy a hozzájuk rendelt időintervallum osztható (l. 2.1.), vagyis az adott esemény fennáll annak legtöbb részintervallumára is. Elmondható-e ez a habituális olvasatú folyamatokról is? A habituális olvasatú igék Kiefernél a folyamatos folyamatok osztályába tartoznak (l. 2. pont), tehát a befejezett-folyamatos oppozícióból következően eleve oszthatónak kell lenniük. Tehát mind a folyamatos folyamatok, mind az állapotok oszthatók. Ami Kiefer szerint megkülönbözteti őket egymástól, az, hogy az állapotokra az oszthatóságnak egy szigorúbb értelmezése is érvényes, míg a folyamatokra nem. Az állapotoknál az esemény minden (tehát nemcsak a legtöbb) részintervallumára fennáll maga az esemény, ahogy azt Kiefer példája is szemlélteti (1) (Kiefer 2000: 280):

(1) Egész este otthon tartózkodtam.

(2) Péter dohányzik.

Vizsgáljuk meg a (2)-es példát, amelyben habituális esemény áll. A habituális folyamatok oszthatósága nyilvánvalónak tűnhet abból, hogy a rendszeres ismétlődést adtuk meg jellemző intervallumtulajdonságukként. Nem nyilvánvaló azonban, hogy a habituálisok is vég nélkül oszthatók-e, mint az állapotok, vagy nem (gondoljunk az anyagnevek – megszámlálható főnevek szembenállásra). Meg kell tehát néznünk, hogy a dohányzásnak mint szokásnak milyen részeseményei lehetnek, illetve, hogy azok mindegyikére igaz-e a dohányzás eseménye.

A dohányzás részeseményei lehetnek egyrészt az egyes dohányzási események, másrészt a közöttük fennálló szünetek. Az ismétlődő, konkrét dohányzási eseményekre mindenképpen fennáll a dohányzás mint habituális

olvasatú esemény.² A konkrét dohányzási események közötti, vagy azok megszakításaként (a konkrét dohányzás, lévén folyamat, megszakítható) létrejövő szünetek minden pillanatára igaz a habituális olvasatú *Péter dohányzik* állítás, még ha a nem habituális olvasatú *Péter dohányzik* állítás hamis is. Tehát mind az egyes dohányzási események, mind a lehetséges szünetek minden pillanatára igazan állítható a habituális olvasatú esemény. Ezek alapján kijelenthető, hogy a habituális olvasatú igék ugyanúgy megfelelnek a szigorúbb oszthatósági feltételnek, mint az állapotok. Számunkra mindebből az a fontos, hogy úgy tűnik, nyelvileg nem jelenik meg ez a 'világbeli' különbség a két típus – állapot és habituális folyamat – között.

2.1.2. Megszakíthatóság

A fentiek alapján intervallumtulajdonságaikat tekintve az állapotok és a habituális folyamatok tehát közösek abban, hogy oszthatók, mégpedig a szigorúbb feltétel szerint. A következő tulajdonság, amit Kiefer az állapotok jellemzésekor ad, a megszakíthatatlanság, ami következne a szigorú oszthatóságból is. A habituális folyamat esetében azonban az ismétlődésből, illetve abból, hogy a folyamatok közé tartozik, szükségszerűen következik a megszakíthatóság. Amellett fogok érvelni a következőkben, hogy ez a szembenállás csak látszólagos. Tekintsük a következő példapárt:

- (3) a. Péter alszik.
- b. Péter szereti Marit.
- (4) a. Péter dohányzik.
- b. Péter vadászik.

A (3a-b) példában állapotok szerepelnek, a (4a-b) példában habituális folyamatok. A (4a-b) esetében az események valóban megszakíthatók, hiszen a vadászatok, illetve az egyes cigaretták elszívása között vannak szünetek. A 'világot' tekintve viszont a (3a-b) esetében is lehetnek szünetek az eseményekben. Egy alvási esemény során például lehetnek éberebb, sőt, rövidebb ébrenléti állapotai is Péternek. A (3b) mondat eseményére sem igaz, hogy nem szakítható meg, hiszen vannak olyan hosszabb-rövidebb időszakaszok,

² Érdekes, hogy habituális olvasat – ahogy már Kiefer is megállapítja – csak olyan igéből képezhető, amelyik maga is folyamatos folyamat, vagyis osztható, tehát legtöbb részintervallumára érvényes maga az esemény. Beféjezett folyamatoknak nincs habituális olvasata (pl. *megfőz, elfut, felállít*).

amikor Péter éppen nem a Mari iránt érzett szerelmét éli meg, hanem például vizsgál, kalapál, vagy éppen haragszik Marira. A 'világban' tehát az állapotok is lehetnek megszakíthatók.

Nyelvileg azonban épp az ellenkező tapasztalható. A (3a) esetében az éberebb szakaszok ellenére egyetlen, folytonos alvási eseménynek tekintjük Péter alvását. A (3b) esetében Péter Mari iránti szeretete attól még ugyanúgy fennáll, hogy éppen nem rá gondol vagy haragszik rá. Nyelvileg tehát ugyanúgy az esemény minden pillanatára állítható maga az esemény, ahogy azt az állapotok oszthatósága kapcsán már tárgyaltam (2.1.1.). A (4a-b) példánál az események nyilvánvaló megszakíthatósága ellenére a nyelvre vonatkozóan ugyanaz mondható el, mint az állapotok esetében. Péter attól ugyanúgy dohányos, hogy éppen nem cigarettázik, illetve ugyanúgy igaz, hogy jár vadászni, ha éppen otthon ül is. Így a 'világbeli' megszakítottság ellenére nyelvi szempontból a habituális olvasatú események fennállása is folytonos, megszakítatlan.

A világot tekintve tehát mind az állapotok, mind a habituálisok megszakíthatók, ami azonban a nyelvleírásban nem játszik szerepet, mert nyelvileg mindkettő folytonos eseményként van jelen. A fentiek alapján tehát a megszakíthatóság szempontjából sincs különbség állapot és habituális folyamat között.

2.1.3. A határozókkal való grammatikalitás

Kiefer megállapítása szerint az állapot-igéket a többi között az különbözteti meg a folyamatoktól, hogy nem állhat mellettük az *egyre csak, javában* határozó. Ezt szemléltetik az (5a-b) példamondatok.

- (5) a. *Javában/ egyre csak beteg volt.
- b. *Javában/ egyre csak gyűlölte a hazugságot.
- (6) a. *Javában/ egyre csak ír.
- b. *Javában/ egyre csak dohányzik.

A (6a-b) példában azonban nem állapot-igék állnak, hanem folyamat-igék. Igaz ugyan, hogy nem habituális olvasatú folyamatként grammatikus mondatokat kapnánk az adott határozókkal, de habituális olvasatúként agrammatikusak a példák, akárcsak az állapotok az (5a-b) esetében. Így ez a teszt sem tud különbséget kimutatni az állapotok és a habituális folyamatok között.

2.1.4. A perfektiválás

Kiefer utolsó kritériuma az állapotokra vonatkozóan a folyamatokkal szemben az, hogy nem tehetők befejezetté, vagyis nem perfektiválhatók. Míg például a *fut*, *főz*, *takarít* folyamat-igét igekötővel befejezett aspektusúvá tehetjük (*lefut*, *megfőz*, *kitakarít*), az állapotokkal ez nem tehető meg.³ Ugyan-ez azonban elmondható a habituális olvasatú igékről is, mert nem találunk olyan eszközt, amivel befejezetté tehetnénk (*ledohányzik*, *rádohányzik* stb.).

A fentiekben megmutattam, hogy Kiefernek az állapotokra vonatkozó kritériumai, vagyis az oszthatóság, a megszakíthatatlanság, az agrammatikuság bizonyos határozókkal, illetve a perfektiválhatatlanság mind érvényesek a habituális olvasatú folyamatokra is. Ezekkel az eszközökkel nem mutatható ki különbség a két aspektuális kategória között, tehát indokolatlan őket külön felvenni az osztályozásba, azaz nem indokolt a vendleri hagyománytól eltérően bevezetni a habituális – nem habituális megkülönböztetést.

2.1.5. A habituális olvasat státusza

Amellett érveltem eddig, hogy a habituális olvasatú igék nyelvileg azonos módon viselkednek, mint az állapot-igék. Felmerül azonban a kérdés, hogy akkor mi a státusza a habituális olvasatnak. Vajon a habituális olvasat az elsődleges és abból vezethető le a nem habituális olvasat, vagy éppen fordítva? Két lehetséges megközelítési módot vázolok a következőkben. Az egyik lehetséges felfogás szerint a habituális olvasat az elsődleges, az igék habituális olvasatúként jönnek ki a lexikonból. Minden eseménynek van egy szituációs változója, és akkor jön létre a nem habituális olvasat, ha ez a változó ki van töltve, azaz ha egy szituáció leköti az eseményt.⁴ A másik lehetséges felfogás szerint a nem habituális olvasat az elsődleges, ez szerepel a lexikonban. Ebben az esetben a habituális olvasat valamiféle események fölötti kvantálás eredménye lehet. Ebben a felfogásban a habituális olvasat az eseményekre vonatkozóan generikus olvasat.

A cikkben a második megoldás mellett foglalom állást, az alábbiakban felsorolok néhány érvet, ami ezt támasztja alá. Ha az első megoldást követnénk, mivel magyaráznánk azt, hogy vannak olyan igék, amelyeknek nem létezik habituális olvasata (pl. *feljajdul*, *megfőz*, *alszik*). Másrészt nem tudnánk megmagyarázni azt sem, hogy nincsenek olyan igék, amelyeknek csak

³ Kiefer azt mondja, hogy az állapot beállta kifejezhető befejezett aspektusú igével (*megszeret*, *megismer*), de az állapot időtartama nem (2000: 280).

⁴ Szituáció-szemantikai megközelítés (pl. Kratzer).

habituális olvasata van. Végül, pusztán az intuíciónk alapján is, nehéz elképzelni, hogy tudjunk utalni egy elvontabb, rendszeres ismétlődésből létrejött eseményre úgy, hogy közben magára a konkrét, egyes ismétlődő eseményekre nem tudunk utalni.

A fenti érvek alapján tehát azt állítom, hogy a lexikonban az események nem habituális olvasatúként vannak jelen, a habituális olvasat pedig már a szintaxisban jön létre. Az, hogy a habituális olvasat nem a lexikonban jön létre, további érv amellet, hogy a habituális kategória nem illik Kiefer aspektuális kategóriái közé, mert a többi osztályba tartozó ige típus (kivéve a progresszívét) mind megtalálható a lexikonban: *tud* (állapot), *feljajdul* (pillanatnyi befejezett folyamat), *megfőz* (tartós befejezett folyamat), *fut* (nem habituális folyamatos folyamat).

2.2. A progresszív aspektus

A cikk eddigi részében azt mutattam be, hogy a Kiefer által megadott aspektuális osztályozásba nem illik bele a habituális folyamatok kategóriája, illetve, hogy nem indokolt az osztályozásban felvenni ezt a kategóriát, mert a megadott tesztek alapján nem különböztethető meg az állapot kategóriától. A habituális olvasat volt az egyik pont, ahol Kiefer aspektuális rendszere eltér Vendlerétől. A másik pont az, hogy az egyik aspektuális kategória a hat közül a progresszív aspektus. A következőkben azt fogom megmutatni, hogy a progresszív aspektus sem illik bele Kiefer osztályozásába.

Az egyik érv emellet, hogy nem találunk a szótárban progresszív aspektusú ige t, szemben a többi, megadott aspektuális kategóriával. Az *érez* (állapot), *feljajdul* (pillanatnyi befejezett folyamat), *megír* (tartós befejezett folyamat), *fut* (folyamatos folyamat) ige k által képviselt aspektuális kategóriák mind megtalálhatók a lexikonban.⁵ Ezzel szemben nem találunk *megy le*, *állít fel* alakú ige ket. Igaz ugyan, hogy vannak olyan ige típusok (*elér*, *ír*), amelyek szótári alakja progresszívként is értelmezhető, de ennek az oka az, hogy az ige a progresszív aspektusú mondatban változatlan alakban szerepel, nem pedig az, hogy progresszív alak van a lexikonban.⁶ A progresszív aspektus létrehozása egyértelműen a szintaxisban történik (ezt Kiefer sem vitatja),

⁵ A fenti érvelés értelmében nem említem a habituális aspektuális kategóriát.

⁶ Az angol kapcsán jobban szemléltethető ez a jelenség. A magyarban a progresszív alakok létrehozása kapcsán rendszerint csupán az ige kö tő hátravetését szokták említeni. Ez azonban csak az ige k egy szűk körére vonatkozik. Számos más eszköz használatos a magyarban a progresszív aspektus kifejezésére, bár kétségtelen, hogy ez a legszembetűnőbb és a legkönnyebben vizsgálható. Ezen eszközök leírása a különböző ige típusok esetében további kutatást igényel.

amint az az igekötő posztverbális pozíciója esetében nyilvánvaló is. A többi, Kiefer által aspektuális kategóriának nevezett osztályba tarozó alak azonban a lexikonban jön létre, ezért nem való közékük a progresszív aspektus.

További érv amellet, hogy a progresszív nem illik a megadott aspektuális rendszerbe, hogy ez az egyetlen aspektus – lévén szintaktikai képződmény –, amely alkalmazható a többi kategórián. A többi aspektuális kategóriába tartozó igéből képezhető progresszív mondat, ami viszont fordítva nem igaz. Ez persze nem meglepő, ha szem előtt tartjuk, hogy nincs ilyen aspektusú ige a lexikonban. A progresszív aspektus tehát egyértelműen a szintaxis eredménye, a lexikonból kikerülő – a többi aspektuális kategória valamelyikébe tartozó – eseményből képezzük. Ezek alapján is kimondhatjuk, hogy a progresszív aspektust nem indokolt a fenti aspektuális kategóriák közé sorolni.

2.3. Aspektus vagy eseményszerkezet

A fenti érvelés alapján tehát azt állítom, hogy sem a progresszív aspektus, sem a habituális aspektus (vagyis a habituális–nem habituális megkülönböztetés) nem illik bele Kiefer aspektuális rendszerébe. Ha azonban e két kategóriát nem vesszük figyelembe, akkor éppen a Vendler által megadott aspektuális osztályozást kapjuk meg. Ebből az következik, hogy – mivel Kiefer a Vendler-féle aspektuális kategóriákat eseményszerkezeti típusoknak tartja – Kiefer aspektuális rendszere is valójában eseményszerkezeti osztályozás. A következőkben kifejtem, miért is tartom eseményszerkezeti osztályozásnak Vendler és Kiefer aspektuális osztályozását, illetve meghatározom, hogy mit tartok döntő különbségnek eseményszerkezet és aspektus között.

A progresszív kapcsán már említettem, hogy az egyik fő eltérés a progresszív és a többi kategória között az, hogy hol jönnek létre: a progresszív egyértelműen a szintaxisban, a többi kategória viszont a lexikonban (2.2.). Ugyanerre a megállapításra jutottam a habituális folyamatok státuszának tárgyalásakor (2.1.5.), vagyis, hogy a habituális aspektus is a szintaxis eredménye. Mindezek alapján döntőnek tartom az eseményszerkezet és az aspektus definíciójának szempontjából, hogy ami a lexikon terméke, az eseményszerkezet, ami viszont a szintaxisé, az aspektus. Ezért egyetértek Kieferrel abban – bár más érvek alapján –, hogy Vendler osztályozása eseményszerkezeti osztályozás, egyúttal azonban az ő osztályozását is eseményszerkezeti osztályozásnak tartom.

Amit viszont valódi aspektusnak tartok, az a rendszerébe nem illő progresszív aspektus, ami egy a lexikon által adott eseményszerkezeten

(1. Kiefernél a többi aspektuális kategória) működik, illetve a habituális aspektus, ami a Kiefernél folyamatos folyamat kategóriaként megadott eseményszerkezeten működik.

Ebben a fejezetben egyrészt megmutattam, hogy Kiefer aspektuális rendszere valójában eseményszerkezeti osztályozás, másrészt megállapítottam, hogy az osztályozásba nem illő két kategória valódi aspektus. Egyúttal meghatároztam az aspektus és az eseményszerkezet közti egyik döntő különbséget, vagyis azt, hogy az eseményszerkezet a lexikon terméke, az aspektus viszont a szintaxisé. A következő fejezetben az eseményszerkezetről lesz szó bővebben.

3. Kiefer eseményszerkezeti osztályozása

Kiefer (2000: 300) az aspektuális osztályozás mellett megad egy eseményszerkezeti osztályozást is, amihez a Vendler-féle besorolást veszi alapul. Megállapítja, hogy Vendler osztályozása nem elég árnyalt, mert az általa megadott négyenél jóval több eseményszerkezeti típus létezik. A különböző eseményszerkezeti típusokat az igék időmódosítókkal való összeférhetősége alapján különíti el. Vendler is ezt a módszert használja (*in, for*), de – amint Kiefer rámutat – az általa alkalmazott időmódosítók többértelműek. Egy ilyen többértelmű időmódosítóval való összeférhetőség alapján pedig eltérő eseményszerkezeti típusok hamisan azonosnak bizonyulhatnak. Kiefer ezért a különböző jelentések mentén szétválasztja ezeket az időmódosítókat, az eltérő jelentéseket külön-külön alkalmazva a tesztben (Kiefer 2000: 298–300). Ezzel a módosítással, illetve néhány további, megkülönböztető erejűnek ítélt időmódosító bevonásával (*sokáig, egy pillanatig/-ra, két évvel*) a következő osztályozást adja meg:⁷

⁷ A # jelzi, hogy a bal szélső oszlopban felsorolt igék által képviselt osztályok melyik időmódosítóval (legfelső sor) alkothatnak grammatikus mondatot. Azoknak az ige típusoknak, amelyeknek a sorában # és @ egyaránt előfordul, két lehetséges értelmezése van. Az egyik értelmezés esetén grammatikus időmódosítókat a # jelzi, a másik értelmezés esetén grammatikus időmódosítókat a @ jelzi.

1.ábra

Kiefer eseményszerkezeti osztályozása táblázatba foglalva

időmódosító eseménytípus	fél órára	5 órakor	2 óra alatt	egy órán át	sokáig	egy pillanatra /-ig	két évvel
Feljajdul		#					
Elér		#	#				
Megír		#	#				
Megáll	#	#	#				
Lát		#		#	#		
Fut		#		#	#		
Portalanít		#	@	@	#	#	
Tüsszent		#	@		@	@	
Elgon- dolkozik					#	#	
Túlél							#

3.1. Kiefer eseményszerkezeti osztályozásának problémái

Kiefer az időmódosítók segítségével határozza meg a különböző eseményszerkezeti típusokat, ezzel a módszerrel egyetértek. A felhasznált időmódosítók, illetve az eseményszerkezeti típusok halmaza azonban számos problémát vet fel. Ezeket fogom a következőkben sorra tárgyalni.

3.1.1. Többértelmű típusok

Eseményszerkezeti osztályozásában Kiefer megad két olyan ige-típust, amelynek egyidejűleg többféle értelmezése is lehetséges (*tüsszent*, *portalanít*). A különböző értelmezések esetében az adott igék eseményszerkezete is eltérő, ezt szemléltetik a következő példák:

- (7) a. Mari két óra alatt portalanította a lakást. (@)
- b. Mari egy órán át/sokáig portalanította a lakást.(#)
- (8) a. Mari háromszor tüsszentett. (#)
- b. Mari még sokáig tüsszögött. (@)⁸

⁸ Kiefer a *tüsszent* igének tulajdonít kétféle értelmezést, de tartós folyamatként való értelmezés esetén (@) valójában a *tüsszög* alak a megfelelő. Ezzel tulajdonképpen meg is szűnik többértelműnek lenni a *tüsszent* ige.

Ha megvizsgáljuk az 1. ábrát, láthatjuk, hogy az időmódosítók alapján a *portalanít* ige eseménytípusa (7a) esetében azonosnak bizonyul egy másik eseménytípussal, a *megáll/elér* igék által képviselt eseménytípussal. A (8b) esetében ugyanez az ige a *fut/lát* igék által képviselt eseménytípussal mutat egyezést. Ugyanez mondható el a (8)-as példáról. A *tüsszent* ige eseménytípusa (8a) esetében a *feljajdul* ige eseménytípusával egyezik, míg (8b) esetében (*tüsszög*) a *fut/lát* ige által képviselt eseménytípussal egyezik. A cél az, hogy eseményszerkezeti típusokat adjunk meg, nem pedig az, hogy igéket jellemezzünk, ezért a többértelmű igék eltérő eseményszerkezetű értelmezései a nekik megfelelő eseménytípusba sorolandók. Így a *portalanít* ige és a *tüsszent* ige indokolatlanul alkot önálló eseményszerkezeti osztályt, mert a bennük előforduló eseményszerkezeteknek már van külön osztálya (*megír/fut, feljajdul/fut*).

3.1.2. Skaláris különbségek

A következő alpontokban olyan problémákról lesz szó, amelyek az időmódosítókkal kapcsolatosak. Az alábbi példák a skaláris különbség problémáját mutatják, ami a *fél órára, egy pillanatra, sokáig, egy pillanatig* időmódosítókat érinti.

- (9) a. Egy pillanatra megállt a gép.
b. Fél órára megállt a gép.
- (10) a. Egy pillanatig elgondolkozott.
b. Sokáig elgondolkozott.

A (9a-b) mutatja, hogy az *egy pillanatra* illetve a *fél órára* időmódosítók között csupán skaláris különbség van. Ugyanezt szemlélteti a (10a-b), ahol a *sokáig* és az *egy pillanatig* időmódosító közti különbség szintén csak fokozati. Az 1. ábra alapján tehát nincs olyan eseménytípus, amelyik az *egy pillanatig* időmódosítót megengedi, de a *sokáig* időmódosítót nem. Ez fordítva azonban nem igaz. Ebből következik, hogy nem indokolt felvenni a tesztbe a *sokáig* időmódosító mellett az *egy pillanatig* időmódosítót is.

3.1.3. Vonzat státuszú időmódosítók

További probléma, hogy az egyik időmódosító (*két évvel*) más szerepet tölt be a mondatban, mint a többi. A következő példában láthatjuk, hogy a

két évvel időmódosító ugyanolyan vonzata a *túlél* predikátumnak, mint a *4cm-rel* a *magasabb* predikátumnak.

- (11) a. Két évvel túlélte a férjét.
- b. 4 cm-rel magasabb a férjénél.

A tesztben használt többi időmódosítóval ellentétben, amelyek szabad határozók, a *két évvel* időmódosító tehát szabályos vonzat. Ez azért probléma, mert az ige idioszinkratikus jelentéssel ruházza fel az időmódosítót, vagyis annak a funkciója nem az időmódosítók alkotta rendszerből származik, hanem vonzati státuszából. Ezért nem illik a többi időmódosító közé.

3.1.4. *Elsikkadó különbségek*

Az utolsó olyan probléma, ami az időmódosítókat érinti, hogy az alkalmazott időmódosítók tesztje alapján nem mutatható ki különbség az *elér* és a *megír* ige eseményszerkezete között. Bár Kiefer is hivatkozik e két típus közti figyelemreméltó különbségre (Kiefer 2000: 301), mind az *elér*, mind a *megír* típus ugyanazokkal az időmódosítókkal grammatikus:

- (12) a. Öt órákor/két óra alatt eléri a hegycsúcsot.
- b. Öt órákor/két óra alatt megírja a leckét.

A példák alapján tehát vagy azt kell mondanunk, hogy nem megfelelő az időmódosítók tesztje, mert nem tud kimutatni egy létező különbséget, vagy továbbra is elfogadjuk ezt a tesztet, de akkor a kérdéses igitípusokat egy osztályba kell besorolnunk. A cikk az előbbi megoldást fogja követni.

A felsorolt problémák kiküszöbölése végett tehát egyrészt olyan időmódosítókat kell bevonni a vizsgálatba, amelyeknek a segítségével minden eseményszerkezeti típust meg tudunk különböztetni egymástól (3.1.4.), másrészt azokat az időmódosítókat, amelyekről fent beláttuk, hogy nem indokolt a tesztelésben való használatuk (*sokáig*, *két évvel*), kihagyjuk (3.1.2., 3.1.3.).⁹ Továbbá a többértelmű igék különböző értelmezéseit az esemény-

⁹ Itt köszönöm meg a lektor javaslatát az időmódosító és időhatározó terminusok használatának tisztázására, amit most meg is teszek. Bár Kiefer kimondottan időmódosítókat alkalmaz az eseményszerkezeti típusok elkülönítésére, megtaláljuk nála a *-kor* időhatározót is, ami nem időmódosító. Ennek oka az, hogy van olyan eseménytípus – a *feljajdul* típusa –, amelyik semmilyen egyéb időmódosítóval nem állhat, pillanatnyiságából eredően. A függelékben szintén szerepelnek időhatározók (*-kor*, *14.00-ra*), amelyek jelentőségéről később lesz szó. A továbbiakban ezért csak olyan esetekben használom az időmódosító kifejezést, amikor valóban azokról van szó, egyéb esetben pedig – beleérve azt, ha összefoglaló névről van szó – mindig az időhatározó kifejezést fogom használni.

szerkezeteik szerinti osztályba soroljuk (3.1.1.). Ezek után a függelékben található eseményszerkezeti osztályozást adhatjuk meg.¹⁰

4. Az eseményszerkezet

4.1. A részesemények

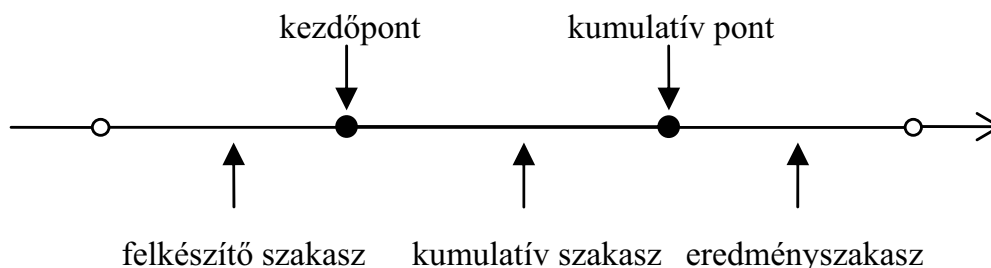
Kiefer (2000: 305)-ben a következő meghatározást találhatjuk az eseményszerkezetre: „Az eseményszerkezet az igével jelölt esemény részeseményeiből és azok egymáshoz való időbeli viszonyából áll.” Ahhoz, hogy az eseményszerkezeteket meghatározhassuk, tudnunk kell, hogy milyen részeseményei vannak egy eseménynek. A következő példákban láthatjuk, hogy a hazautazás eseményének milyen részeseményei érhetők tetten a különböző időhatározókkal.

- (13) a. Péter 7.15-kor hazautazott.
- b. Péter két óra alatt hazautazott.
- c. Péter 10.29-re hazautazott.
- d. Péter hazautazott egy hétre.
- e. Péter (akkor már) két órája hazautazófélben volt, mire elindult.

A (13a) példában a *7.15-kor* az utazás kezdőpontját jelöli meg, a (13b) példában a *két óra alatt* az utazás időtartamát, a (13c) példában a *10.29-re* az utazás végpontját, a (13d) példában az *egy hétre* az utazás eredményeképp beállt állapot hosszát, a (13e) példában a *két órája* pedig az utazást megelőző felkészülés hosszát jelöli. Mindegyik példában az adott utazási esemény más-más részére vonatkozik a mondatban szereplő időmódosító vagy időhatározó, tehát öt különböző részeseményt határozhatunk meg. A példasor alapján Alberti egy olyan öt temporális referenses rendszert ad meg, amelynek segítségével explicitté tehető az események belső szerkezete. Mindegyik részeseménynek megfeleltet egy-egy temporális referenst, ezekről a referensekről tesznek állítást az egyes időhatározók (l. Alberti 2004).

¹⁰ A szürke mezők jelzik, hogy az adott ige mellett állhat az adott időmódosító. A táblázatban nem szerepelnek az állapot-igék.

2.ábra
Alberti temporális referenseihez tartozó részesemények

Az öt lehetséges részesemény tehát a felkészítő szakasz (felk-sz), a kezdőpont (kezd-pt), a kumulatív szakasz (kum-sz), a kumulatív pont (kum-pt) és az eredményszakasz (er-sz). Ezek lineáris rendezési relációban állnak egymással. A részesemények és az időhatárolók összefüggését segít megmutatni a függelék, amelynek alapján megállapításokat tehetünk az időhatárolókról és a részeseményekről, ebből következően az eseményszerkezeti típusokról egyaránt.

4.2. Az időmódosítók jellemzése

Vizsgáljuk meg a függelék, az első oszlopában található az alábbi példák. A fél órára időmódosítóval párosítjuk a különböző igéket. Amelyik ige sorában szürke a megfelelő mező, azzal az igével állhat ez az időmódosító.

- (14) a. Fél órára felállítja a sátrat.
 b. Fél órára megáll a gép.
 c. Fél órára hazamegy.
 d. Fél órára elrohan.

A példák azt mutatják, hogy mindegyik eseménynek az eredményszakaszára utal a *fél órára* időmódosító (ezt jelzi a cellába írt *er-sz*). Ha megvizsgáljuk a függelék végignézve az egyes időmódosítókat, láthatjuk, hogy mindegyik időmódosító az eseményeknek mindig egy bizonyos részeseményére utal. Például a függelék harmadik oszlopában álló időmódosító, a *14 órára* egyértelműen az alábbi példákban leírt események kumulatív pontjára utal:

- (15) a. 14 órára eléri a hegycsúcsot.
b. 14 órára megírja a leckét.
c. 14 órára felállítja a sátrat.
d. 14 órára megáll a fogaskerék.
e. 14 órára hazamegy.

Ugyanígy mindegyik időmódosítóról megállapítható, hogy melyik részeseményért 'felelős'. Ha azonban ez így van, akkor az alapján, hogy egy ige mellett milyen időmódosító állhat, meghatározhatjuk, hogy az adott esemény milyen részeseményekkel rendelkezik.

4.3. A részesemények azonosítása

A függelék alapján az előző fejezetben megállapíthattuk, hogy melyik időhatározó melyik részesemény létét jelzi. Ez alapján meg tudjuk határozni, hogy egy adott esemény milyen részeseményekkel rendelkezik, amit a függelék soraiból olvashatunk ki. Nézzünk néhány példát:

- (16) a. Kettőkor feljajdul.
b. *Két óra alatt feljajdul.
c. *Sokáig feljajdul.

A feljajdul ige a *-kor* időhatározón kívül semmilyen más időmódosítóval nem állhat, ez azt mutatja, hogy mindössze egy kezdőpontja van, ami egyébként egybeesik a kumulatív pontjával. (l. később) Lássunk egy olyan példát is, amelyik több időhatározóval is grammatikus:

- (17) a. Kettőkor felállítja a sátrat.
b. 3-tól 5-ig felállítja a sátrat.
c. 14 órára felállítja a sátrat.
d. Fél órára felállítja a sátrat.

A sátor felállításának az eseménye tehát rendelkezik a kezdőpont, a kumulatív szakasz, a kumulatív pont és az eredményszakasz részeseményekkel, mivel a *felállít* ige azokkal az időhatározókkal állhat a mondatban, amelyek ezekre a részeseményekre utalnak.

Ez a néhány példa szemléltette az időhatározók és a részesemények közötti összefüggést, ami alapján meghatározhatjuk a különböző esemény-szerkezeti típusokat.

4.4. Pontosabb megkülönböztetés

További eredménye ennek a rendszernek, hogy különbséget tudunk tenni azon osztályok között, amelyek között Kiefer nem tudott. Az újabb időhatározók, illetve egy-egy részeseményhez való kötésük segítségével különbséget tudunk tenni a *megír* ige és az *elér* ige által képviselt eseményszerkezet között.

- (18) a. 14 órára megírja a leckéjét.
b. 14 órára eléri a hegycsúcsot.
- (19) a. Kettőkor megírja a leckéjét.
b. Kettőkor eléri a hegycsúcsot.
- (20) a. 3-tól 5-ig megírja a leckéjét.
b. *3-tól 5-ig eléri a hegycsúcsot.

A (18a-b) példák esetében az időhatározó a megírás és elérés eseményének kumulatív pontjára utal, vagyis arra a pillanatnyi részeseményre, ami az adott igék befejezettségét okozza. A (19a-b) esetében azonban már más-más részeseményre utal a *kettőkor* időhatározó. A (19a)-ban az esemény kezdőpontjára értjük a megjelölt időpontot, (19b)-ben viszont most is a végrehajtás befejező pontjára, a kumulatív pontra. Éppen ez a jelentősége az említett időhatározóknak (*-kor, 14 órára*); kimutatják a két eseményszerkezeti típus különbségét. Megmutatják, hogy az *elér* igenek nincs a kumulatív ponttól megkülönböztetendő kezdőpontja, tehát nincs kiterjedéses kumulatív szakasza, ezért pillanatnyi eseményről van szó. A *megír* igenek viszont igenis van megkülönböztethető kezdőpontja, tehát kiterjedéses kumulatív szakasza van, ezért tartós befejezett esemény. Mindezt alátámasztja a (20a-b), amelyben egy időszakast társítunk az eseményekhez, így grammatikus a *megír* igével, mert a *megír* eseményének valódi, kiterjedéses kumulatív szakasza van, amelynek a kezdete és a vége megjelölhető, és agrammatikus az *elér* igével, mert az pontszerű eseményt jelöl.

Kiefer eseményszerkezeti osztályozásának módosításával (3. fejezet) és Alberti ötreferenszes rendszerével (4. fejezet) így egy árnyaltabb eseményszerkezeti osztályozást adhatunk meg. Az időhatározók segítségével kimutathatók az egyes részesemények; a részeseményeknek a léte vagy nem léte határozza meg az adott esemény eseményszerkezetét.

5. Az eseményszerkezetek elvi korlátai

5.1. Kombinatorikus lehetőségek

Az előző fejezetben megállapítottuk, hogy a részeseményeknek a léte vagy nem léte határozza meg az adott esemény eseményszerkezetét. Az alapján, hogy öt részeseményt tartunk számon, az elvileg lehetséges eseményszerkezetek száma $2^5 = 32$, ami túlságosan soknak tűnik (Kiefer is csak tíz típust ad meg). Nemcsak az intuíciónk számára látszik azonban lehetetlennek ennyiféle eseményszerkezet létezése. Kombinatorikus alapon létrejönnek például a következő eseményszerkezetek is:

- (21) a. <kezdőpont, kumulatív szakasz, kumulatív pont, eredményszakasz >
b. <kumulatív szakasz >
c. <felkészítő szakasz, eredményszakasz >
d. <felkészítő szakasz >
e. < \emptyset >

A (21a) egy olyan eseményszerkezetet ír le, amit a függelékben a *felállít* ige képvisel (l. (17a-d)). Az időmódosítókkal való kompatibilitás alapján van kezdőpontja (*kettőkor*), kumulatív szakasza (*két óra alatt*), kumulatív pontja (*14 órára*) és eredményszakasza (*fél órára*). A (21b) egy olyan esemény eseményszerkezetét írja le, aminek csak egy kumulatív szakasza van. Ezt az eseményszerkezetet képviseli a függelékben az *elborozgat* ige. A (21c) eseményszerkezetnek megfelelő esemény olyan lenne, hogy csak egy felkészítő és egy eredményszakasza van. Ilyen esemény azonban – ahol a felkészülés után, anélkül, hogy bármi is történne, létrejön az eredmény – feltehetőleg nincs. Még képtelenebb a (21d) eseményszerkezet, amely pusztán egy felkészítő szakaszból áll. Végül, a (21e) azt a teljesen abszurd esetet írja le, amikor az esemény semmilyen részeseménnyel nem rendelkezik, azaz testetlen, nem létezik az időben. (21a-b) valóban lehetséges, sőt létező eseményszerkezetek, ezzel szemben a (21c-e) és a hozzájuk hasonló eseményszerkezetek létrejöttét ki kell zárni.

Kiefer nem mond semmit arról, hogy milyen eseményszerkezetek létezhetnek, egyszerűen felsorolja azokat, amiket talál. Alberti annyit mond, hogy egy eseményszerkezet lehet maximálisan fejlett (mind az öt referenssel rendelkezik), vagy lehet részlegesen fejlett (nem rendelkezik mindegyik referenssel). Ezek alapján tehát nem zárhatók ki a rossz képződmények. A következő pontban erre teszünk kísérletet.

5.2. Feltételek

Hogy a fent elemzett rossz eseményszerkezeti variációkat kiküszöböljük, a reprezentáció szintjén a következő feltételeket állapíthatjuk meg:¹¹

1. *A folytonossági feltétel:* ha egy eseménynek van olyan X , illetve Y részeseménye (ahol $X < Y$, vagyis X megelőzi Y -t), amelyre tudunk utalni, akkor minden olyan Z részeseménnyel is rendelkeznie kell, amelyre $X < Z < Y$.
2. *A felkészítő feltétel:* ha egy eseménynek tudunk utalni a felkészítő fázisára, akkor létezik legalább egy olyan, azzal nem azonos részesemény, amelyre szintén tudunk utalni.
3. *Az eredmény feltétel:* ha egy eseménynek tudunk utalni az eredmény fázisára, akkor létezik legalább egy olyan, azzal nem azonos részesemény, amelyre szintén tudunk utalni.

A folytonossági feltétel a megszakított eseményszerkezeteket hivatott kizárni (21c). Hangsúlyozni kell, hogy a megszakított eseményszerkezet nem a 'világban' megszakadt eseményeket jelenti. Minden e esemény az idő tengelyén egy t intervallumhoz van kötve (t intervallumot tesz ki), legyen az bármilyen rövid. Egy megszakított eseményszerkezet azt jelenti, hogy van olyan t' intervallum ($t' \subset t$, vagyis t tartalmazza t' -t), amelyhez nem tartozik semmilyen e' esemény ($e' \subset e$), mégpedig úgy, hogy az e' -t megelőző és követő eseményrészek (mind ugyanannak az e eseménynek a részei) a nekik megfelelő, t' -t megelőző, illetve azt követő intervallumokat foglalják el. Ilyen „gazdátlan” időintervallumok nem lehetnek egy eseményben, az idő összefüggő természetéből adódóan. A felkészítő feltétel azt trivialitást próbálja megragadni, hogy ha van egy felkészítő szakaszunk, akkor lennie kell valaminek, amire felkészít. Tehát a felkészítő szakasz nem állhat öt követő részesemény nélkül. Az eredmény feltétel motivációja az, hogy nincs okozat okozó nélkül, vagyis az eredményszakasz sem állhat magában, meg kell előznie egy okozó részeseménynek.

Ezekkel a feltételekkel egyrészt jelentősen lecsökken a létrejövő eseményszerkezeti variációk száma (kevesebb, mint a felére), másrészt némi útmutatást kapunk, hogy milyen körből kell keresnünk a további, eddig nem

¹¹ Alberti ötreferenszes rendszere a reprezentációs szint, tehát a rá vonatkozó megszorítások is a reprezentáció szintjén működnek. A jövőben egy megfelelő intervallumszemantikát kell hozzá megadni.

említett eseménnytípusokat. Azt azonban fontos megjegyezni, hogy a feltételek segítségével megadott lehetséges eseményszerkezetek szükségszerűen univerzálisak.¹²

7. Összegzés

A cikk első felében elkülönítettem az aspektust az eseményszerkezet-től (2. fejezet). Megvizsgálva Kiefer aspektuális osztályozását megmutattam, hogy az általa megnevezett aspektuális kategóriák közül csak a progresszív és a habituális valódi aspektus, a többi kategória eseményszerkezeti típus. Aspektus és eseményszerkezet közti döntő különbségnek határoztam meg azt, hogy az előbbit a szintaxis hozza létre, míg az utóbbit a lexikon. Ezek alapján állítottam, hogy Kiefer aspektuális osztályozása tulajdonképpen eseményszerkezeti osztályozás, valamint – a két említett kategóriát leszámítva – megegyezik a Vendler-féle osztályozással.

A harmadik és negyedik pontban Kiefer eseményszerkezeti osztályozását vizsgáltam meg. Az eseményszerkezetek meghatározására az általa alkalmazott tesztet követtem, vagyis az ige bizonyos időhatározókkal való kompatibilitásának meglétét vagy hiányát tekintettem, és – kiküszöbölve a felmerülő problémákat – megadtam egy újabb eseményszerkezeti osztályozást. További feladat ennek tökéletesítése.

Az ötödik pontban a különböző eseményszerkezeti típusok elvi háttérét vizsgáltam. Megmutattam, hogy a részesemények nem variálhatók tetszőlegesen, szabályosságok figyelhetők meg a különböző eseményszerkezeti típusok felépítésében. A reprezentáció szintjén megszorításokat adtam a lehetséges eseményszerkezeti variációkra vonatkozóan, amelyek szükségszerűen univerzális eseményszerkezeti típusokat eredményeznek.

¹² Meg kell említeni, hogy a feltételek segítségével létrejött eseményszerkezeti halmazt némileg módosítják következő tényezők: A kezdőpont és a kumulatív pont egybeesése mellett kell állást foglalnunk azoknál az eseményszerkezeteknél, amelyeknél nem mutatható ki egyértelműen a kumulatív szakasz kiterjedéses volta. A homogén (folyamatos) ill. heterogén (befejezett) események esetében ugyanarra a részeseményre más-más időmódosítóval tudunk utalni.

HIVATKOZÁSOK

- Alberti, Gábor 2005: *ReALIS*, doktori disszertáció, kézirat, benyújtva: MTA NyTI, PTE.
- Kamp, Hans – Josef van Genabith – Reyle, Uwe 2004: Discourse Representation Theory, kézirat, megjelenés alatt: *Handbook of Philosophical Logic*.
- Kiefer Ferenc 1992: Az aspektus és a mondat szerkezete, in Kiefer Ferenc szerk.: *Strukturális magyar nyelvtan I: Mondattan*, Budapest, Akadémiai, 797–886.
- Kiefer Ferenc 1999: Aspektuális igeosztályok és az aspektus formális ábrázolása, in Büky László–Maleczki Márta szerk.: *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei* 3, Szeged, JATE, 79–91.
- Kiefer Ferenc 2000: *Jelentélmélet*, Budapest, Corvina.
- Kratzer, Angelika 1995: Stage-level and Individual level Predicates, Carlson, Gregory N.–Francis Jeffrey Pelletier szerk.: *The Generic Book 1995*, Chicago–London, The University of Chicago Press.
- Landman, Fred 1992: The Progressive, *Natural Language Semantics* 1, 1–32.
- Maleczki Márta 2001: Az információs szerkezet, a szintaktikai szerkezet és az aspektus összefüggései a magyarban: a progresszív és az egzisztenciális aspektus, Bakró Nagy Marianne–Bánréti Zoltán–É. Kiss Katalin szerk.: *Újabb tanulmányok a strukturális magyar nyelvtan és a nyelvtörténet köréből*, Budapest, Osiris, 165–181.
- Partee, B. H. 1984: Nominal and temporal anaphora, *Linguistics and Philosophy* 7, 243–286.
- Pinón, Christopher J. 1995: Around the Progressive in Hungarian, in Kenesei István szerk.: *Approaches to Hungarian* 5, Szeged.
- Reichenbach, H. 1947: *Elements of Symbolic Logic*, London, Macmillan.
- Rothstein, Susan 2003: *Structuring Events*, Blackwell Publishing.
- Varasdi, Károly 2003: A Counterfactual Analysis of the Progressive, in Paul Dekker–Robert van Rooy szerk.: *Proceedings of the Fourteenth Amsterdam Colloquium*, ILLC UvA, Amsterdam, 217–222.
- Vendler, Zeno 1967: *Linguistics in Philosophy*, Ithaca, NY, Cornell Univ. Press.
- Vlach, Frank 1981: The Semantics of the Progressive in Tedeschi, P.–Zaenen, A. szerk.: *Syntax and Semantics* 14: *Tense and Aspect*, New York, Academic Press.